

O'ZBEKISTONDA ISHSIZLIK MUAMMOSI VA UNI BARTARAF ETISH

Sharapova Nigina Kadirovna

Buxoro Davlat Universiteti Iqtisodiyot kafedrasini o'qituvchisi

Nizomov Muradjon Hamidjon o'g'li

Buxoro Davlat Universiteti Iqtisodiyot tarmoq va sohalar yo'nalishi 4-kurs talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Ishsizlik, ishchi kuchi, talab, taklif, friksion, foiz, bandlik, savdo -sanoat, bozor.

Annotatsiya

O'zbekistonda ishsizlik muammosini vujudga kelishi. O'zbekistonda necha foiz odam ishsiz. Ishsizlikni oldini olishga qaratilgan chora tadbirlar. Bandlikka ko'maklashuvchi markazlar. Bandlikka ko'maklashuvchi tashkilotlar aholini to'liq qoplay olyaptimi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Ishsizlik bir qism iqtisodiy faol aholining o'ziga loyiq ish topa olmasdan qolishi va mehnat zaxirasiga aylanishi. Ishsizlik inson manfaatlariga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladigan yirik ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri hisoblanadi. Ish joyini yo'qotish ko'p kishilar uchun oilaviy turmush darajasining pasayishini, shaxsiy hayotining notinchligini keltirib chiqaradi, kishiga jiddiy ruhiy ta'sir ko'rsatadi. Amaldagi iqtisodiy hayotda ishsizlik ish kuchi taklifining unga bo'lgan talabdan oshib ketishi tarzida namoyon bo'ladi. Ishsizlik sababi turlicha: texnika rivojlanish bilan mehnat unumdorligi ortadi, ishchi kuchi kam mehnat talab bo'lib qoladi. Iqtisodiyotda jami talab va taklif muvozanati buziladi, tovarlarga bozor talabining qisqarishi ish kuchiga talabni ham qisqartirib yuboradi, natijada ish kuchining bir qismi ortiqcha bo'lib qoladi; iqtisodiyot rivojlanishi bilann malakali ish kuchiga talab oshib, malakasizlar kerak bo'lmay qoladi; aholi ishchilarga nisbatan tez o'sgan kezlarda, uning bir qismi ortiqcha bulib, ishsiz qoladi.

Ishsizlik sababi har xil bo'lganidek uning shakllari ham turlicha. Ishsizlikning asosiy shakllari: friksion Ishsizlik —turli sabablarga ko'ra (yangi yashash joyiga o'tish, kasbni o'zgartirish, bola boqish, yangi ish tanlash) vaqt-vaqti bilan ishsiz qolish. Bu ixtiyoriy ishsizlik hisoblanadi. Tarkibiy Ishsizlik — ishlab chiqarish tuzilmasi o'zgartirilgan sharoitda eski tarmoqlarda ishlab kelgan kishilarning yangi tarmoqlarga kerak kasbni hali o'zlashtirmagan kezlarda yuz beradi. Siklli Ishsizlik — iqtisodiy tangliklar bilan bog'liq bo'lib, ishlab chiqarishning pasayib ketishi natijasida yuzaga keladigan Ishsizlik Bu majburan ishsiz qolishdir. Mavsumiy Ishsizlik — mavsumiy ishda band bo'lganlarning mavsum tugagach, ishsiz qolishi. Yashirin Ishsizlik —rasman ish bilan band bo'lganlarning faqat qisman ishlashi. Unga qisqartirilgan ish kuni yoki ish haftasiga o'tganlar, ish yo'qligidan haqberilmaydigan ta'tilga chiqqanlar kiradi.

O'zbekistonda ishsizlik tushunchasi rasman 1992-yil "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi qonunining qabul qilinishi bilan me'yoriy kuchga ega bo'ldi (1998-yil 1 mayda ushbu qonunning yangi tahriri qabul qilindi).¹ O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillarda yuzaga kelgan

¹ www.cbu.uz sayti ma'lumotlari

ishsizlik davriy korinishga ega bo'lib, bu holat mamlakatda iqtisodiy tizimning o'zgarishi bilan chambarchas bog'liq tarzda ro'y bergan. O'sha yillarda iqtisodiy davrning pasayish fazasi kuzatilib, ko'plab sanoat va ishlab chiqarish korxonalari to'xtab qoldi yoki tolimsiz quvvatda faoliyat yuritdi. Mazkur holatning bosh sababi, sobiq Ittifoq davrida mamlakat korxonalarining boshqa respublika korxonalari bilan chambarchas bog'liqlikda faoliyat yuritgani hisoblanadi. O'sha davrlarda O'zbekiston sobiq Ittifoqning xom ashyo etkazib beruvchi asosiy bazasi hisoblanib, ittifoqdosh respublikalardagi zavod-fabrikalarni xom ashyo resurslari bilan taminlab turgan. Shu bilan birga respublikaning tayyor mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan zavod-fabrikalari ehtiyot qism, butlovchi materiallar, xom ashyo hamda yarim tayyor mahsulotlarni o'zga ittifoqdosh respublikalardan olib kelgan. Yoki O'zbekistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning buyurtmachi va istemolchilari ittifoqning boshqa davlatlari hisoblangan. Qisqacha aytganda, mamlakatimizdagi deyarli barcha ishlab chiqarish korxonalari iqtisodiy jihatdan qaram hisoblangan, yani taminot, resurs, rejalashtirish, olib kelish, etkazib berish, sotish, buyurtma berish va iste'mol kabi masalalarni mustaqil hal qila olmagan.

Mamlakatimizda 2020-yilning yanvar-iyun oylarida ishsizlik darajasi 13,2 foizni tashkil etdi. Joriy yilning iyun oyida Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining Respublika bandlik va mehnatni muhofaza qilish ilmiy markazi tomonidan Xalqaro mehnat tashkiloti tavsiyalari asosida ishlab chiqilgan metodika bo'yicha respublikaning 101 ta shahar va tumanlarida navbatdagi ijtimoiy so'rov o'tkazildi. Unda 490 ta fuqarolarni o'zini-o'zi boshqarish organlari, 4,9 mingta uy xo'jaliklari hamda 25,9 ming nafar fuqaro qamrab olindi. COVID-19 pandemiyasi davrida koronavirus infeksiyasi tarqalishini oldini olishga qaratilgan karantin chora tadbirlari mehnat bozoriga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. O'tkazilgan tadqiqot natijalari respublikada ishsizlik darajasi iqtisodiy faol aholining 13,2 foiz tashkil etganligini ko'rsatdi. Bu ko'rsatkich 2019-yilning shu davrida 9,1 foizga teng bo'lgan.²

Ishga muhtoj bo'lganlarning umumiy soni 1 944,0 ming kishini tashkil etadi (16-30 yoshgacha bo'lganlar o'rtasida ishsizlik darajasi- 20,1 foiz, ayollar o'rtasida ishsizlik darajasi esa - 17,4 foiz). Mehnat resurslari soni 19 084,6 ming kishini tashkil etib, 2019-yilning shu davriga nisbatan 0,6 foizga ko'paygan bo'lsa COVID-19 pandemiyasiyaning iqtisodiyot subyektlari faoliyatiga salbiy ta'siri natijasida iqtisodiyot tarmoqlarida band bo'lganlar soni o'tgan yilning shu davriga nisbatan 5 foizga yoki 671 ming kishiga kamayib, 12 736,7 ming kishini tashkil qildi. Shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlarining rasmiy sektorda band bo'lgan aholi soni 5 581,2 kishini tashkil qilib, o'tgan yil shu davrga nisbatan 0,2 foizga yoki 12,4 ming kishiga kamaydi.

Xususan, 501,1 ming nafari doimiy ish o'rinlariga ishga joylaytirish va haq jamoat ishlariga jalb qilish orqali bandligi ta'minlandi, 15,0 ming nafar ishsizlar kasb-hunarga o'qitildi, 27,0 ming nafar ishsiz shaxslarga Bandlikka ko'maklashish jamg'armasidan 10,1 mlrd so'm ishsizlik nafaqasi to'lab berildi. Shuningdek, Bandlikka ko'maklashish jamg'armasidan ajratiladigan subsidiyalar hisobiga 24,8 ming nafar fuqaro shaxsiy tomorqalarida, 15 ming nafar fuqaro qishloq xo'jaligi, tikuvchilik va hunarmandchilik kooperativlarida a'zo sifatida birlashtirib, band qilindi, 3 ming nafar fuqaro tadbirkorlikka jalb etildi, 256 ta ish beruvchiga mehnat organlari yo'llanmasi bilan ishga olingan 2,3 ming nafar ishsizlarning kasbiy malakasini oshirganligi va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini ishga olganligi uchun moddiy ko'mak ajratildi.

Joriy yilning 22 iyun kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Mehnat va ijtimoiy masalalar qo'mitasi tomonidan o'tkazilgan videokonferensiya yig'ilishida O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirining "2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalarning ijrosi haqida"gi axboroti eshitildi.³ Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi, O'zbekiston Kasaba uyushmalari federasiyasining mas'ul rahbar xodimlari, deputatlar hamda OAV vakillari ishtirokida o'tkazilgan mazkur tadbirda samarali bandlikni oshirish hamda

² www.bankers.uz sayti ma'lumotlari

³ www.cbu.uz sayti ma'lumotlari

erkaklar va xotin-qizlarni munosib ish bilan ta'minlash asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o'sishga ko'maklashish – Barqaror rivojlanish maqsadlarining 8-maqsadiga erishish yo'lida qilingan ishlar, jumladan mehnat bozorida faol va sust chora-tadbirlarni amalga oshirish, xususiy mulkni muhofaza qilish, kichik va yirik biznesni hamda xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va tezkor rivojlantirishdagi to'siqlarni bartaraf etish orqali aholini, ayniqsa, yoshlar, nogironlarni munosib ish bilan ta'minlash va samarali bandlikni kengaytirish yo'nalishida amalga oshirilgan ishlarga alohida ahamiyat berildi.

Axborotda 2023-yilda O'zbekistonning ish bilan band bo'lgan aholisining o'rtacha yillik soni 13,5 million kishini tashkil etib, ish bilan ta'minlanganlar soni har yili o'rtacha 300 ming kishiga ko'paygan, mehnat resurslaridan foydalanish darajasi 71,2 foizni tashkil qilishi, shuningdek, ish o'rinlarining to'rtidan uch qismi yuridik shaxsni tashkil etmasdan faoliyatni amalga oshiruvchi, ro'yxatdan o'tgan kichik biznes, xususiy va yakka tartibdagi tadbirkorlik hisobiga yaratilganligi aytib o'tildi. Respublika iqtisodiyotining jadal rivojlanishi va maqsadli ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha Dastur vazifalarini bajarish uchun 2030 yilga kelib ish bilan band bo'lganlar sonini 16,7 million kishiga yetkazish, bunda ish bilan band aholining o'rtacha yillik o'sishi 1,6 foizni yoki 245 ming kishini tashkil etishi kutilayotganligi, 2030 yilgacha barcha xotin-qizlar va erkaklarni, shu jumladan, yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslarni barqaror va samarali bandlik hamda munosib ish bilan, shuningdek, teng qiymatli mehnat uchun teng ish haqi to'lanishini ta'minlash yo'nalishidagi (8 maqsaddagi 5-vazifa bo'yicha) asosiy muammolaridan biri bu norasmiy bandlik hisoblanib, bugungi kunda noqishloq xo'jaligi sektorlarida norasmiy bandlik ulushi 54,3 foizni tashkil etmoqda. Norasmiy bandlik ulushi erkaklar va ayollarga nisbatan bo'lib, erkaklarning 22,1 foizi norasmiy ish bilan band bo'lsa, ayollarda bu ko'rsatkich atigi 12,5 foizni tashkil qilishi ta'kidlandi.⁴

O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzuridagi Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi (keyingi o'rinlarda Bandlikka ko'maklashish jamg'armasi deb yuritiladi) uchun 2020 yilda Respublika byudjetiga qo'shimcha tushumlar hisobiga 150 milliard so'm ajratiladi, 2021 yildan boshlab esa byudjet parametrlarida 300 milliard so'mdan kam bo'lmagan miqdorda qo'shimcha mablag'lar ajratish nazarda tutiladi; Ishsizlik darajasi mamlakat iqtisodiyotining qay darajada taraqqiy etganligining hamda iqtisodiyotda sodir bolayotgan o'zgarishlarning muhim korsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ishsizlik darajasi deganda ishsizlar sonining iqtisodiy faol aholi tarkibidagi salmog'i tushuniladi.

Respublikada ishsizlik darajasini bandlik xizmatlarida ro'yxatdan o'tgan ishsizlar sonining iqtisodiy faol aholi umumiy soniga nisbatan olib hisoblash mumkin. Ishsizlik darajasiga bir qancha omillar tasir korsatadi: mehnat haqining pastligi, mehnat sharoitlari yaxshi emasligi, ish haqining vaqtida berilmasligi, ish joylarini qisqartirishlar va boshqalar. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari barqarorlashayotgan davrda ishsizlikning bolishi tabiiy holatdir. Chunki ishchi kuchiga bolgan talabning taklifiga mos kelishi oqilona bandlikni shakllantirib, jamiyat uchun tabiiy bo'lgan ishsizlik darajasini tarkib toptiradi. Ish bilan band bolmagan shaxslarni yangi kasblarga orgatish, malakasini oshirish, moddiy yordam berish va ish joylarini tavsiya etish mehnat birjasi tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy tadbirlarning eng muhimi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shoimardonkulovich, Y. D., Kadirovna, S. N., & Abdulaziz, R. (2024). Legal Framework for the Introduction of a Green Economy in Uzbekistan. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(4), 345-350.
2. Tairova, M. M., Kadirova, N. R., & Aminova, N. B. (2021). The Essence And Content Of Marketing In The Field Of Innovation. *Essence*, 5(2), 261-264.

⁴ www.cbu.uz sayti ma'lumotlari

3. Niyozova, I. (2023). DIGITALIZATION-MERITS AND DEMERITS ON THE WHOLE SOCIETY. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 38(38).
4. Qayimova, Z. (2022). CURRENT STATUS OF DEVELOPMENT OF GLOBALFLOWS OF FOREIGN INVESTMENT. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 24(24).
5. Giyazova, N. B., & Davlatov, S. S. (2021, June). The relevance of a small business marketing strategy. In E-Conference Globe (pp. 4-6).
6. Abdulloev, A. (2021). Innovative factors for agriculture development. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 8(8).
7. www.cbu.uz
8. www.Arxiv.uz
9. www.Bankers.uz